

той був євреєм, Міністерство внутрішніх справ і на цей раз заявило про те, що не вбачає в цих діях прояву антисемітизму. Про реакцію на подію Президента України ми вже казали, водночас викликає як мінімум здивування його слова про те, що "в Україні не стоїть питання антисемітизму чи інших проявів ксенофобії", а випадки побиття євреїв у Києві "були скоєні виключно з хуліганських мотивів, а не на ґрунті етнічного протистояння". Але крім цинічного побиття в центрі Києва протягом цього літа ми мали ще й антисемітські листівки у Донецьку, свастики на офісі Федерації єврейських громад у Житомирі (зазначимо, що у квітні цього року в цьому ж місті було звершено напад на рабина – знов-таки, за версією міліції, виключно з хуліганських, а не якихось інших мотивів), осквернення Бабиного Яру (вже вдруге за цей рік). Зрозуміло, що від визнання наявності проявів антисемітизму в Україні постраждає імідж держави, зрозуміло, що набагато простіше списувати все на окремих несвідомих хуліганів, ніж ставити питання не лише про виконавців хуліганських нападів, але й про їхніх ідеологічних натхненників, про роль у цьому контексті видань Міжрегіональної академії управління персоналом, зокрема журналу "Персонал" (а цю роль після даної трагічної події зазначили як представники єврейських релігійних і громадських організацій, так й окремі представники державної влади). Але здається, що таке ігнорування наочних фактів, може лише сприяти подальшим актам антисемітизму і поширенню цього зла, з яким чим далі, тим важче буде боротися. Водночас прикладом дійсно послідовної позиції щодо боротьби із проявами ксенофобії може служити Кіровоградська обласна прокуратура, що порушила кримінальну справу за фактом порушення принципу рівноправ'я громадян за расовою, національною належністю або ставленням до релігії проти вчителя однієї із шкіл області, який під час уроку заявив про те, що "євреї – це погані люди, яких треба знищувати".

Таким чином сучасні умови в Україні відкривають дійсно нові можливості для формування толерантності в українському суспільстві в цілому, і в релігійному середовищі, зокрема. Водночас наявні й виклики, що потребують свого осмислення, попередження або подолання, вироблення відповідної державної політики і її послідовної реалізації для недопущення нетолерантних проявів у майбутньому.

*М. Мурашкін**

Толерантність і упередженість у міжконфесійних відносинах

Умови ХХІ століття характеризуються масовою комунікацією, інтеграцією культур, у тому числі релігійних. Наразі в Україні налічується понад сто різних релігійних напрямків. Тут представлене не тільки християнство (православ'я, католицизм і протестантизм), але й іслам, буддизм, кришнаїзм, брахманізм і безліч інших релігій. При цьому з'являються зовсім нові напрямки релігії, відмінні від традиційних. За таких умов виникає необхідність у толерантності задля соціальної стабільності й комфортного становища громадян України.

У ХХІ столітті, як обов'язкова риса часу, відбувається взаємопроникнення культур, у тому числі й релігійних. В європейську релігійну культуру інтенсивно проникають східні та африканські релігійні культури. На вільному ринку релігійні культури вільно конкурують. Вони мають свої громади. При цьому спостерігається момент ворожості й нерозуміння між різними релігійними конфесіями. Найчастіше це нерозуміння між релігійними напрямками навіть перевищує нерозуміння, що існує між релігійними й нерелігійними людьми.

За таких умов можна вважати прийнятним для людини як пошук подібності в релігіях, так і дистанціювання від будь-яких релігійних конфесій, що мають наступальний характер (які набирають характеру партійних і національних спільнот); дистанціювання, амбівалентність, але водночас і світоглядний плюралізм, толерантність до будь-яких релігійних рухів, що не порушують законів, установлених суспільством, не завдають шкоди здоров'ю.

ХХІ століття потребує пошуку спільних точок дотику для об'єднання людей. Наприклад, такою спільною точкою дотику й примирення може бути любов. Любов і в християнстві, і в кришнаїзмі, і в магометанстві, і в буддизмі.

Тобто мова йде про виникнення нової релігійної свідомості внаслідок змішування релігійних культур за умов масової комунікації. Людина шукає себе. І саме в релігійній мудрості вона знаходить багато корисного для себе. Для цього потрібна лише релігійна свобода, вільний вибір. Однак є тенденції, що узурпують релігійні свободи, непримиренно сприймаючи будь-яке інше вчення. Ці тенденції властиві чільній церкві. Так, у місті Дніпропетровську такою чільною церквою є зокрема Православна Церква Московського патріархату, якій належать всі головні храми міста. Щоб не зменшити своїх доходів, ця

* Професор кафедри філософії Дніпропетровської фінансової академії, д. філос.н.

Церква займається наклепом на інші релігії й містичні вчення. Ось, якщо ми розгорнемо спецвипуск журналу «Спасите наши души» за 2003 рік, то прочитаємо на тридцять другій сторінці, що, наприклад, кришнаїти є сатаністами. А між тим кришнаїзм - це індуїстський релігійний напрямок. Сатанізм же не притаманний індуїзму, що можна побачити з його культових обрядів. Проте подібний наклеп розпалює нетерпиме ставлення до кришнаїзму, що влаштовує православну церкву Московського патріархату. Головне - людей зіштовхнути лобами.

Подібна дезінформація породжує нетерпимість, яка є шкідливою для поліконфесійної України. Якби подібна дезінформація пішла ще від якоїсь секти, це не було б так небезпечно. Секта замкнута, інформаційних ресурсів має обмаль, а відтак шкода від її діяльності незначна. Але Церква Московського патріархату - це могутня організація, що створює клімат для всього міста. І такий недобррозичливий клімат завдає величезної шкоди віруючим й невіруючим.

Чому шкода величезна? Для відповіді на це запитання достатньо буде просто уважно прочитати зазначений журнал. Недобррозичливе ставлення до кришнаїтів - це лише маленький епізод, до якого ми ще повернемося. У цьому журналі обливають брудом геть все.

Розглянути тут докладно всі випадки паплюження не вважаємо за можливе. Але можна констатувати, що масові тиражі подібних журналів не роблять толерантною атмосферу в Україні. Вихід із такого становища простий: необхідно притягувати до відповідальності за наклеп. І тоді ті, хто розперезалися, певно, що притихнуть.

Українці взагалі народ дуже толерантний. Прийшло на Україну-Русь християнство, і воно було порівняно спокійно прийнято у 988 році. Зараз приходять безліч різних культів і вірувань. Вони теж усі приймаються й асимілюють. І не варто від них відхрещуватися й обмежуватися. Знайомство з будь-якими культурами й культурами, на наш погляд, може тільки збагатити людину. Повторюємо, все, що не порушує юридичних законів і не підриває здоров'я людини, має право на існування, отже, до нього треба ставитися толерантно.

Толерантність - це терпимість. Терпимість містить у собі й терплячість як здатність людини своїм вольовим зусиллям з плином часу стримувати бажання вийти з несприятливого стану. Терплячість передбачає наявність певною мірою не лише терпіння, а й наполегливості, завзятості, витримки в якій-небудь справі, роботі. У релігійній аскезі терпіння означає безмовне і стійке перенесення всіляких випробувань. У результаті релігійної аскези як містичної практики виникає перетворення душі як самодостатній стан духу. Перетворення душі не буде, якщо терплячість і терпіння не наповнюються терпимістю, тобто умінням без ворожнечі, терпляче ставитися до чужої думки, характеру. Отже, терплячість повинна бути у всіх розуміннях. Передбачається, що вона є обов'язковою у ставленні до іншої людини як до рівноцінної особистості. У такому випадку людині (релігійній людині) необхідно свідомо стримувати у собі почуття неприйняття. Тобто терпимість є певною якістю людини, якістю, яка допомагає їй керувати собою.

Терпимість має припускати свідоме придушення почуття неприйняття культу й істин іншої релігії. Інша релігія, як і своя, теж говорить про абсолюті. Але у такому випадку твої абсолюті стають нарівні з іншими абсолютними істинами. Це може нетолерантну людину сильно дратувати. Набагато простіше говорити про терпимість до іншої людини, коли йдеться про її зовнішність, манеру говорити, щодо її смаків, способу життя, якихось інших переконань. Але якщо ми маємо релігійні переконання, спосіб життя, пов'язаний з релігійним догматом, догматом як абсолютотом, істиною в останній інстанції, то нетерпимість може значно зростати. В такому випадку буває дуже важко налаштуватися на діалог з людиною іншої віри, важко зрозуміти її, бо ж у неї інша віра. За таких умов важко визнати й поважати права іновірця, визнати право іншої людини відрізнятись від тебе, від твоїх вірувань у Бога.

Толерантність розуміється насамперед як пасивне терпіння, що бо пускає добровільне перенесення страждань, стримування себе. Стриманість для релігійної людини передбачає існування можливості допущення відправлення інших релігійних культів, терпимість до цих культів, віротерпимість в цілому як складову частину характеру віруючої людини.

Віротерпимість є формою прояву толерантності. Віротерпимість є обов'язковим принципом співіснування церков-суперниць: синагог, храмів, мечетей, дацанів. Толерантність і віротерпимість повинні бути й у взаєминах світської та релігійної влади, щоб підтримувалася доброзичливість в суспільстві в цілому. Доброзичливість з'являється, коли не переслідуються іновірці, не наводиться на іновірців наклеп. У такому випадку толерантність є настільки ж важливою, як і свобода совісті віруючої людини. Толерантність сама по собі є чеснотою, тому що несе мир і спокій у суспільних відносинах. Цим вона несе й соціальне благо. Толерантність як соціальне благо вкорінена в релігійності. Зокрема, християнство несе цю толерантність у своїй основній доктрині, у доктрині, що проповідує милосердя і яскраво виражена у такій

проповіді, як любов до ближнього. Інші доктрини й догмати, із-за яких виникають розбіжності, не є основними.

Християнська любов до ближнього передбачає відмову від насильства. Отже, віруюча людина покладається на щирість своїх переконань, коли прилучає іновірця до своєї віри. У такому випадку мова йде про добровільний вступ нових віруючих у християнську громаду. Добровільність є такою ж соціальною необхідністю, з метою уникнення насильства, яке завжди породжує нове зло, тобто відвертає соціальні вибухи релігійної нетерпимості.

Ідея толерантності утвердилась ще в епоху просвітництва, коли свобода совісті стала природною ознакою соціальних відносин. Соціальні відносини епохи просвітництва так само допускали свободу слова, що є дуже важливим для вільного волевиявлення громадян. Однак це вільне волевиявлення передбачає обов'язкову участь розуму. Свобода людини передбачає й продуманий вибір, коли є альтернатива між різними способами поведіння, що залежить від різних точок зору. За умови свободи (у т.ч. мати різні точки зору) народжуються й ідеї про суспільний прогрес, який передбачає існування різноманіття досвіду й думок громадян. Останнє лише сприяє розумінню справжнього становища речей, сприяє найбільш повному збагненню істини.

Толерантність припускає мирне співіснування різного людського досвіду, а отже й співіснування різних думок. Існування різних думок (і різних досвідів людей) передбачає виникнення дискусій, метою яких в ідеалі є взаємопорозуміння опонентів з метою віднаходження спільної точки зору. Але первинною має бути терпимість до іншої точки зору. Проте терпимість до іншої (чужої) точки зору не означає відмови від критичного ставлення до неї, так само, як і не означає відмови від власних переконань.

Релігійні погляди - це такі погляди, щодо яких не існують точні критерії для їхньої оцінки. Докази відносно релігійних доктрин носять характер врахування такого становища речей, коли людина може надати перевагу будь-якій точці зору й вибрати саме її.

Значимо, що свобода надання переваги тим або іншим поглядам завжди існує, коли немає чітких критеріїв оцінки цих поглядів. Релігійні погляди якраз і не мають чітких критеріїв оцінки, бо в основі їх знаходиться релігійна віра, моральні переконання відносно релігійних доктрин.

Умовою суспільного єднання представників різних релігійних вірувань є толерантність, бо ж вона є важливим елементом культури спілкування. Сама культура спілкування передбачає момент єднання людей, яких об'єднує певний стиль спілкування як культурний феномен, як культурна ситуація спільності між людьми.

Толерантність виступає як єдність в людині спонтанно-негативного сприйняття іншої людини, що існує поруч, і водночас позитивної дії щодо цієї людини. Тобто, толерантність - це єдність, з одного боку, неприйняття й осуду якоїсь людини чи поглядів, а з другого - прийняття та допущення певною мірою способу життя людини. Толерантне прийняття світогляду й способу життя тієї або іншої людини не є тотожним вимушеному примиренню із засуджуваним явищем хибного, на думку цієї людини, світогляду й способу життя іншої людини. Слід зазначити, що толерантність як терпимість не припускає «абсолютної терпимості». Абсолютизована терпимість відкриває прямий і вільний шлях сваволі й насильству з боку злодіяння людей. Отже, толерантність як терпимість не припускає потурання злу. Толерантність не припускає терпимості, коли виникає зазіхання на моральну гідність людини, зазіхання на свободу в межах загальноприйнятих моральних норм.

Толерантність припускає певний ступінь терпимості й поблажливості, коли людина вирішує, що заради того або іншого стану речей «не варто списи ламати». Однак подібну толерантність порушують найчастіше партійні організації, які підпорядковують релігії своїм політичним цілям. За приклад може служити Комуністична партія України. Продемонструємо це на деяких прикладах, повертаючись до уже викладених вище фактів.

Звичайний комуніст ставиться до богів та до різних релігій однаково, як до фантастичних образів, придуманих уявою людини. Він усі релігії ставить в один ряд, оцінюючи їх як продукт людини. При цьому у нього немає упередженого ставлення до якоїсь певної, конкретної релігії.

Однак український комуніст - це особливий комуніст. У нього якраз відносно релігії існують особливі переваги. Він говорить про істинність православ'я й водночас вказує на нищість усіх інших релігій. Більше того, він підносить православ'я саме Московського патріархату, обливаючи брудом усі інші релігійні течії та застосовуючи щодо них термін «тоталітарні секти», у тому числі й відносно українського православ'я, записавши його в розкольники²⁸. Напевно, все пояснюється політичною погодою надворі. Тому й з'являються в українського комуніста релігійні симпатії та антипатії. Особливо український

²⁸ Коммунист. – 2005. - №103. - С. 2.

комуніст не любить католиків і греко-католиків, тобто конкуруючі фірми на духовному ринку України, що відволікають людей від певної віри.

Повторимося, український комуніст проти всіх, крім православ'я Московського патріархату. Він проти католиків і протестантів, проти українських, як він каже, православних розкольників, проти уніатів і єговістів, стверджуючи, що вони «доять» Україну. Хоча її найбільше «доїть» саме Православ'я Московського патріархату. Як уже зазначалось, у Дніпропетровську всі центральні храми належать Московському патріархату. Прихожани всіх інших релігійних течій туляться по кутках та задвірках. Виникає питання: чому всі центральні храми міста, у тому числі й собор, де був музей атеїзму, стали належати лише Московському патріархату? Чи не були вони куплені у влади? Але для таких тверджень необхідні спеціальні розслідування. Саме тому ми нічого не стверджуємо. Просто такі думки виникають з цього приводу.

Мова йде про упереджене ставлення українських комуністів до різних конфесій і вчень та про бажання союзу чомусь саме з православ'ям московського патріархату. Здавалося б, що може бути спільного в комуністів з релігійними діячами? Навіть вчення Фалунь Дафа ніби має бути ближче до комуністів, хоча б через те, що це вчення не називає себе релігією. Але комуністи, очищаючи духовний (релігійний) ринок для своїх грошовитих помічників (цей здогад викликаний тим, що комуністи змінили свою ідеологію), пишуть наклепницькі статті на адресу вчення Фалунь Дафа²⁹. Але ж чому? Невже немає бажання ознайомитися з китайською культурою? Зупинімося на деяких наклепницьких висловлюваннях українських комуністів щодо Фалунь Дафа. Перше, що впадає в око, - українські комуністи схильні вважати обряди Фалунь Дафа сатанинськими [там само]. Таке враження, що вони забули термінологію своїх класиків і перейшли на термінологію православ'я московського патріархату. Ті також називають сатаністами всіх підряд, всіх, хто не з ними. Зокрема, як уже зазначалося вище, вони записують у сатаністи кришнаїтів, як уже зазначалося нами³⁰. Хоча кришнаїти - це індуїзм, де немає навіть такого поняття «сатана». Сатана - це персонаж Біблії, тобто персонаж авраамістичних релігій (іудаїзм, християнство, іслам). Кришнаїзм же бере початок з ведичних писань, де фігурувати можуть асури, у крайньому разі, демони, але аж ніяк не сатана.

Отже, українські комуністи, взявши на озброєння технології Православ'я Московського патріархату (а не технології своїх класиків-марксистів), вбачають сатанізм у Фалунь Дафа, що не має ніякого відношення до персонажу сатани. Джерела Фалунь Дафа лежать у буддизмі та даосизмі. Але де там сатана? Застосовуючи сатану як персонаж культури древніх євреїв, українські комуністи підпадають під статтю судових розглядів. За застосування цього терміну (персонажу) до вчень, що досить відрізняються від єврейської культури в особі Біблії, до таких вчень як кришнаїзм, даосизм, буддизм, комуністів (українських комуністів) можна звинуватити у наклепі й брехні та зажадати в судовому порядку відшкодування моральних збитків. Однак за часи правління Президента Ющенка українські суди так і не почали працювати. Тому на духовному ринку панує безчинство. Одні зводять наклепи на інших, обливають брудом третіх, з метою в такий спосіб розчистити простір, збільшити свій церковний приход. У хід йде неперевірена інформація. Зокрема, газета «Коммунист»³¹ будує обвинувачення Фалунь Дафа за неперевіреними джерелами. Створюється враження, що українські комуністи мають спецзавдання, пов'язане із здобуттям певних вигод. Які підстави для цього? А ті, що комуністи перестають бути послідовниками навіть своєї ідеології. Взяти для прикладу хоча б «Прогресивних соціалістів» Н. Вітренко. Яка стрибкуватість у їхній ідеології! Починаючи з інтернаціональних комуністичних ідей, вони перетворилися в етнічних націоналістів, навіть, можна сказати, слов'янських нацистів, протиставляючи слов'ян іншим народностям, обстоюючи об'єднання слов'ян на етнічному ґрунті. Прогресивні соціалісти перестають бути послідовними комуністами, для яких характерні ідеї інтернаціонального характеру. Чому саме слов'ян треба об'єднувати? І проти кого об'єднувати? А представники інших націй, що, не люди? Їх що не треба об'єднувати? Чи це просто замовлення певних нацистсько налаштованих політичних кіл?

Ми повинні бачити, як послідовники тих чи інших релігійних вчень поводяться в Україні. Порушують вони чи не порушують законів, порушують чи не порушують громадський порядок, збираючись у парках або десь у культових приміщеннях. Чому ми маємо безпідставно переслідувати релігійні секти? Чи мало на світі дивакуватих вчень і течій придумало людство протягом усього свого існування? Так що, все це ми повинні викоринювати? Всі світові релігії (і християнство, й іслам, і буддизм) починалися, фактично, з маленьких сект, які теж активно переслідувалися владою. Християнство біля своїх витоків було малосінькою сектою, яка зазнавала великих гонінь. Багато шкіл давньогрецьких філософів являли собою замкнуті секти. Але їхні вчення поширювалися. Ці вчення були незвичайні. Але ж для цього

²⁹ Коммунист. – 2006. - №10.

³⁰ Спасите наши души. – 2003. – Спецвыпуск. – С. 32.

³¹ Коммунист. – 2006. - № 10.

(тобто для знайомства) існує шлях переговорів. Наприклад, у наш час існують «круглі столи». Ті, хто не бажає розбиратися за «круглим столом», а відразу таврує не властиве йому вчення як «нісенітницю», переслідує, як правило, далекоюжні і наперед запрограмовані вигоди для себе (і зазначимо - лише для себе).

Наприклад, незвичайна обрядовість Фалунь Дафа, застиглість в екзотичних позах тих, хто виконує спеціальні вправи, не є причиною для зневажливого ставлення до них. Якщо людина хреститься, то це також виглядає дивним в очах невіруючого або того, хто це вперше бачить. Проте з плином часу до цього звикають і не вбачають у цьому нічого особливого. Можна звикнути й до застиглих поз послідовників Фалунь Дафа. Але не можна звикнути до зневаги у відношенні до людей, які тобі нічого поганого не зробили.

Зрештою, наклепницька позиція щодо будь-яких релігійних спільнот або філософських поглядів та ідеологій порушує ідею свободи світогляду, що прийнята в демократичній Україні. Попередити й зупинити подібні тенденції можна тільки залучаючи окремих громадян, релігійні організації й державні органи до судових розглядів за наклеп, за образливе ставлення.

В умовах демократії і свободи перед державними структурами, а так само й наукою, що обслуговує ці структури, стоять певні завдання: зберегти мир і спокій, доброзичливість людей цивілізованого суспільства.

З метою виконання цих завдань державним структурам більш сприйнятними, вважаємо, є умови, за яких устанавлюється дистанціювання від будь-яких конфесій, світоглядний плюралізм, толерантність до будь-яких релігійних рухів, які не порушують законів, устанавлених суспільством.

ВИСНОВКИ. У зв'язку з викладеним вище пропонуються такі рекомендації для внесення у відповідні правові документи:

1. а) Притягнення до відповідальності з наступним відшкодуванням морального збитку в судовому порядку за розповсюдження хибної інформації й наклепу щодо будь-якої релігійної конфесії з боку будь-яких інших релігійних об'єднань, державних органів або окремих громадян.

б) Притягнення до відповідальності з наступним відшкодуванням моральної шкоди в судовому порядку за розповсюдження хибної інформації та наклепу щодо співробітників державних органів з боку тих або інших конфесій.

2. Притягнення до відповідальності з наступним відшкодуванням морального збитку в судовому порядку за примусове нав'язування громадянам будь-яких релігійних вчень.

*О.Бучма**

Релігія і громадянське суспільство: правові, політичні і етнонаціональні виміри

Визначальною рисою сучасної світової спільноти є взаємозалежність народів і держав. Економічне, соціальне, культурне, релігійне, політичне, правове буття кожної держави нині є невід'ємними структурними елементами єдиного світового устрою. Творення глобального інформаційного простору викликане впровадженням загальносвітових стандартів в техніку і технології, поглибленням міжнародного поділу праці і кооперації виробництва детермінує нові проблеми, такі, як глобальна екологічна безпека людства, безпека ядерної війни та ін. Відтак світові процеси глобалізуються.

Водночас позірною є й інша тенденція - посилення устремлінь народів і націй до суверенітету, відновлення втрачених традицій, мови, культури, які стимулюють їх (народи) до розвитку й оновлення. Помітну, а інколи й провідну роль в реалізації як першої, так і другої тенденції відіграє релігійний чинник. Пояснення цього факту ймовірно криється в генетичному зв'язку релігійних й етнічних ідентичностей.

Так, релігійні спільноти, щоб отримати статус Церкви, звертаються до всіх елементів національного буття, а то й переступають його межі й поширюють своє вчення в усьому світі. Навіть будучи зорієнтованими на певний соціальний клас, вони все одно апелюють до всієї нації чи світу вцілому. В історії траплялося, що суто релігійна спільнота з часом трансформувалася в етнічну, а кордони етнічних спільнот співпадали з межами релігійних. Багато націй та етнічних меншин й нині у своєму бутті спираються на релігійні критерії диференціації. Це можна пояснити тим, що «релігійні ідентичності спираються на об'єднання культури та її елементів – вартостей, символів, міфів і традицій, - часто кодифікованих в обрядах та ритуалах. Але релігійна спільнота могла й дезінтегрувати, розколоти етнолінгвістичне населення. Світові релігії, що по суті є надетнічними, універсальними, з одного боку, здатні пристосовуватися до наявних етнічних спільнот, але з іншого - могли стирати етнічні особливості. Подолати цю розбіжність і об'єднати спільноту на новій політичній основі спромігся націоналізм як

**Ст.наук. сп. Відділення релігієзнавства Інституту філософії ім. Г.С.Сковороди НАН України, к.філос.н.*